

บทที่ ๒

หลักฆราวาสธรรมสำหรับครองเรือนในพระพุทธศาสนา

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนหลายหลักที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ชาวพุทธรู้จักการเสียสละเพื่อความสุขของตนเอง สังคมครอบครัวและประโยชน์ส่วนรวมหนึ่งในนั้นได้แก่ฆราวาสธรรมคือธรรมสำหรับฆราวาสซึ่งหมายถึงบุคคลผู้ครองเรือนซึ่งประกอบด้วยบุตรภรรยาสามีบิดามารดาและบริวารเครื่องญาติเป็นต้นเรียกอีกอย่างว่า “คฤหัสถ์” หมายถึงหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่เป็นครุหัสถ์และผู้ที่อยู่ครองคู่เป็นสามีภรรยาจักควรนำไปปฏิบัติเพิ่มขึ้นจากการรักษาศีลและการปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อให้เกิดความสุขในชีวิตการครองเรือนและการอยู่ร่วมกันในสังคม

๒.๑ ความหมายของฆราวาสธรรม

หลักในการครองเรือนที่ดีควรมีการประพฤติ ปฏิบัติตนตามแนวทางของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้การดำเนินชีวิตมีความซื่อสัตย์ต่อกัน จริ่งใจต่อกัน ประณีตและ อธิษาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากัน มีความอดทน และเสียสละเผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจให้กัน และกันต่อคนใกล้ชิดและสังคม

ฆราวาสธรรม คือธรรมที่เป็นหลักการครองชีวิตของผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนไม่ว่าชายหรือหญิง ซึ่งจะสามารถประคับประคองชีวิตให้ดำเนินไปด้วยดีในฐานะผู้ครองเรือนได้นั้น จำต้องมีคุณสมบัติในตัวของผู้นั้นเป็นสำคัญ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับวัยหรืออายุ ไม่ใช่ว่าตัวโตแล้วก็จะสามารถในการครองเรือนได้ดีทุกคน แต่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติอันเป็นขั้นในของผู้นั้น จึงจะทำให้ชีวิตของผู้ครองเรือนมีความสุข คุณสมบัติดังกล่าวคือ ศีลธรรม^๒ ฆราวาส หมายถึง คนผู้อยู่ครองเรือน คนทั่ว ๆ ไปที่ไม่ใช่บรรพชิตหรือนักบวช^๓ ฆราวาส หมายถึง การอยู่ครองเรือน ชีวิตชาวบ้าน

^๑ อมรา มลิตา, ฆราวาสธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๒ เรือตรีสารี อินสอน, ฆราวาสธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๑-๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๔.

ในภาษาไทย มักใช้ หมายถึงผู้ครองเรือน คือ คฤหัสถ์^๔ ฆราวาสธรรม คือ หลักธรรมสำหรับการครองเรือนเป็นธรรมของผู้ครองเรือนมี ๔ อย่าง คือ

๑) สัจจะ คือ ความจริงซื่อสัตย์ซื่อตรง จริงใจ พุดจริง ทำจริง ไม่เลิกล้ม เช่น เมื่อพูดสิ่งใด สัญญารับปากกับใครก็ควรทำให้ได้ตามที่ตกลงกันไว้ หรือนัดหมายกับใครก็ต้องไปตรงตามที่นัดหมายกันไว้ ตั้งใจทำอะไรก็ควรทำให้สำเร็จตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ เป็นต้น

๒) ทมะ การฝึกฝน หมายถึง การฝึกฝนปรับปรุงตน รู้จักข่มจิตใจ บังคับควบคุมตนเองได้ ไม่พูดไม่ทำตามความอยาก แต่พูดและทำตามเหตุผลที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่าดีงาม สมควรเป็นประโยชน์ รู้จักปรับตัวปรับใจ และแก้ไขปรับปรุงตนด้วยปัญญาใคร่ครองให้กองงามดียิ่งขึ้นเสมอ

๓) ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นคงในจุดหมาย ไม่ทอดถอนใจ ทรากตรำ ทนเจ็บใจ หนักเอาเบาสู้ เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ดีงาม

๔) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใจไม่คับแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตนเองธรรมหมวดนี้ ทมะ ท่านมุ่งเอาด้านปัญญา ขันติ ท่านเน้นในแง่วิริยะ^๕

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของฆราวาสธรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือ ประการแรกเป็นธรรมคาที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ประการที่ ๒ เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้สำเร็จ

๑) เป็นธรรมธรรมคาที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ

สัจจะ หมายถึง ซื่อตรงต่อเพื่อนฝูง ซื่อตรงต่อลูกเมีย ซื่อตรงต่อเวลา ซื่อตรงต่อการทำงาน

ทมะ หมายถึง ข่มใจ อย่าให้เกิดโทสะ อย่าให้เกิดความรัก หรือความเกลียด

ขันติ หมายถึง อดทนต่อความร้อน ความหนาว ความเหนื่อย อดทนต่อคำด่า

จาคะ หมายถึง การให้ทาน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนบ้าน มิตรสหาย

๒) เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้สำเร็จ

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๔.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

สัจจะ หมายถึง ความจริงใจ ความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เมื่อจะทำสิ่งใด หรือปฏิบัติธรรมข้อใดแล้วก็ควรตั้งใจจริง ทำอย่างสุดความสามารถ ทำให้ถึงที่สุด ดังเช่น เมื่อ พระพุทธเจ้าทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ ก็ได้ตั้งสัจจาธิษฐานว่า แม้จะเหลือเพียงแต่กระดูก ก็จะไม่ลุก ขึ้นจากที่นั่ง ถ้าไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ในการศึกษาเล่าเรียนก็เหมือนกันถ้ามีสัจจะหรือสัจ จาธิษฐาน คือทำให้มันจริงๆ ตั้งใจจริงๆ ก็จะช่วยให้ทุกคนประสบความสำเร็จดังที่ตั้งใจ

ทมะ หมายถึง บังคับตัวเอง บังคับใจตนเอง ไม่ให้หลงไปตามแรงของสิ่งที่มาช่วย ยุ ซึ่งแม้จะยากเย็นเพียงใดก็ต้องพยายามบังคับให้ได้ ในการบังคับนั้น ต้องใช้ไหวพริบและความ ฉลาดเข้าต่อสู้ เพราะจิตใจเมื่อถูกบังคับก็จะขัดแย้งกว่าช้างที่ตกมันเสียอีก ซึ่งการบังคับจิตใจของ ตนเอง นั้นก็มี ๒ วิธีด้วยกันคือ กรณีแรก คือการปลอบประโลมจิตใจค่อยๆ ปลอบโยน กรณีที่สอง คือ การบังคับโดยตรงการตัดใจไม่ให้ทำในสิ่งนั้น ซึ่งทั้ง ๒ วิธีนี้ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่เกิดขึ้น

ขันติ เมื่อมีทมะแล้วยังต้องใช้ขันติเข้ารองรับ ต้องอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลสไม่ว่าจะเป็นราคะ โทสะ โมหะ หรืออื่น ๆ ต้องใช้ความอดทนอย่าหลงไปตามสิ่งชั่วหรือกิเลส

จาคะ หมายถึง บริจาคออกไป สละสิ่งที่ไม่ต้องการที่มีอยู่ในจิตใจให้หลุดออกไป ระบายความสับสนวุ่นวายออกไปจากจิตใจ อาจจะโดยการสวดมนต์หรือการพักผ่อนให้ถูกวิธี

ฌรवासธรรม คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ นี่เป็นเครื่องมือกำจัดการ เป็นเครื่องมือที่จะ สร้างสิ่งที่ปรารถนาในทุกกรณี ไม่ใช่เฉพาะเป็นธรรมของฌรवासเท่านั้น แม้แต่บรรพชิตที่ต้องการ จะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังต้องใช้ธรรมข้อนี้ด้วยเช่นกัน^๖

คุณสมบัติของบุคคลที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในทางโลกนี้ ในทัศนะ ทางพระพุทธศาสนานั้นอธิบายว่า จะต้องดำเนินไปตามหลักฌรवासธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ สัจจะ ธรรม[ทมะ] ธิติ[ขันติ] จาคะ ซึ่งความสำคัญของธรรม ๔ ประการอธิบายตามลำดับได้ดังนี้

ก. สัจจะ^๗ คือ เหตุให้ได้รับเกียรติ ในอรรถกถากล่าวถึงความสำคัญของสัจจะเอาไว้ว่า บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์^๘ การมีสัจจะต่อคนในครอบครัว และต่อคนรอบข้างนั้น จะเป็นเหตุทำให้เราได้รับเกียรติทำให้คนรอบข้างไว้วางใจ ประสบความสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ ดังเรื่อง ของท่านวิรุฬภิกขุในเรื่องวิรุฬชาคค์ ดังต่อไปนี้

^๖ พุทธทาสภิกขุ, ฌรवासธรรม, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

^๗ บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐-๑๕๑/๕๔๕.

^๘ บุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๗๒-๔๗๓.

^๙ บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๓๔๖/๓๕๑.

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจบารมีคือความสัตย์ มีเรื่องเล่าถึง วิฐรบบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้ถวายคำแนะนำประจำราชสำนักพระเจ้าธนัญชัยโกรโพธิ์เป็นผู้ที่พระราชและประชาชนรักใคร่เคารพนับถือมากครั้งหนึ่งปณณกษัตริย์มาทำพระเจ้าธนัญชัยโกรโพธิ์เล่นสกาถ้ำคนแพ้จักถวาย มณีนีลนระอันวิเศษถ้าพระราชแพ้กี้จะพระราชทานทุกสิ่งที่ต้องการ เว้นแต่พระกายของพระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสีในที่สุดพระราชแพ้ ปณณกษัตริย์จึงทูลของตัววิฐรบบัณฑิตพระราชจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียสัตย์เพราะพระองค์เปรียบค่าของวิฐรบบัณฑิตนั้นเทียบได้กับพระองค์เองจึงตกลงกันไปได้ถามให้วิฐรบบัณฑิตตัดสินใจวิฐรบบัณฑิตก็ตัดสินใจรักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับยักษ์ ความจริงยักษ์ต้องการเพียงเพื่อจะนำหัวใจของวิฐรบบัณฑิตไปแลกกับธิดาพญานาคจึงพยายามฆ่าวิฐรบบัณฑิตด้วยวิธีต่างๆ แต่ก็ไม่เป็นผล วิฐรบบัณฑิตกลับแสดงสาธุนรธรรม คือธรรมของคนดีให้ยักษ์เลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่พญานาคในที่สุดก็ได้กลับมาสู่กรุงอินทปัตต์ มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่ และวิฐรบบัณฑิตได้กล่าวสรุปธรรมเอาไว้ว่า ธรรมเป็นสิ่งสูงสุด บุคคลผู้มี ธรรม และปัญญาย่อมไม่หวั่นเกรงภัยอันตรายย่อมสามารถเอาชนะภัยอันตรายทั้งปวงด้วย คุณธรรมและด้วยปัญญาของตนการแสดงธรรม แก่บุคคล ทั้งหลายนั้นคือการแสดงความจริง ให้ประจักษ์ด้วยปัญญา

จากเรื่องของวิฐรบบัณฑิต ก็จะเห็นได้ว่าการรักษาสัจจะนั้น ย่อมเป็นเกราะคุ้มครองตน ให้ได้รับเกียรติชื่อเสียง และได้รับความเลื่อมใสจากคนทั้งหลาย ซึ่งเป็นความสำคัญของสัจจะดังกล่าวที่ว่า สัจจะคือเหตุให้ได้รับเกียรติ

ข. ธรรม^{๑๐}[ทมะ] คือ เหตุให้ได้ปัญญา ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความสำคัญของธรรม ขอนี้ว่า ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ปัญญา^{๑๑} กล่าวคือ ทมะ เป็นการฝึกฝนปรับปรุงตน การรู้จักข่มจิตข่มใจ บังคับควบคุมตนเองได้ ไม่พูดไม่ทำตามเพียงตามที่ยอยาก แต่พูดและทำตามเหตุผลที่พิจารณาเห็นด้วยสติปัญญาวาดงามสมควรเป็นประโยชน์รู้จักปรับตัวปรับใจ แก้ไขปรับปรุงตนด้วยปัญญา ไตร่ตรองให้งอกงามดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ^{๑๒} เหมือนดังเรื่องของท่านพระโปฐิตเถระในโปฐิตเถรวัตถุ^{๑๓} ดังนี้

พระโปฐิตะนั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกรวมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป พระศาสดาทรงดำริเห็นว่า ภิกษุนี้ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่า จักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตนเราจักยังเธอให้สังเวช จำเดิมแต่นั้นมาพระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้นในเวลา

^{๑๐} จุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐-๑๕๑/๕๔๕.

^{๑๑} จุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๗๒-๔๗๓.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

^{๑๓} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘๒/๑๒๐.

ที่พระเถระมาผู้ที่บำรุงของพระองค์ว่า มาเกิดคุณโบลานเปล่านี้เกิดคุณโบลานเปล่าไปเกิดคุณโบลานเปล่าแม้ในเวลาที่คุณพระเถระถูกไป ก็ตรัสว่าคุณโบลานเปล่าไปแล้ว พระโปลิตะนั้นคิดว่า เพราะความไม่มีคุณพิเศษเป็นแน่แท้ ท่านจึงมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว จึงคิดว่าจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม แล้วเข้าไปหาภิกษุ ๓๐ รูป ผู้อยู่ในอาวาสราวป่าแห่งหนึ่ง ใหว่พระสังฆเถระแล้ว กล่าวขอให้เป็นที่พึ่ง ก็พระเถระเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นพระชีนาสพทั้งนั้น ลำดับนั้นพระมหาเถระ ส่งพระโปลิตะนั้นไปสู่สำนักพระอนุเถระ ด้วยคิดว่าภิกษุนี้มีมานะเพราะอาศัยการเรียนแท้ แม้พระอนุเถระนั้นก็กล่าวกะพระโปลิตะนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน ถึงพระเถระทั้งหมด เมื่อส่งท่านไปโดยทำนองนี้ ก็ส่งไปสู่สำนักของสามเณรผู้มีอายุ ๗ ขวบ ผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด ซึ่งนั่งทำกรรมคือการเย็บผ้าอยู่ในที่พักกลางวัน พระเถระทั้งหลายนำมานะของท่านโปลิตะเถระออกได้ด้วยอุบายนี้ พระโปลิตะประคองอัญชลีเข้าไปในสำนักของสามเณรแล้วกล่าวว่าท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของผม แต่สามเณรกล่าวว่าหากท่านจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้ผมจักเป็นที่พึ่งของท่าน ด้วยเหตุนี้สามเณรจึงได้ทดลองท่าน ด้วยอุบายว่าขอให้ท่านได้ลงสู่สระด้วยจิวรสองชั้นซึ่งมีราคามาก แม้พระเถระก็ลงไปด้วยคำ ๆ เดียวเท่านั้น ลำดับนั้นในเวลาที่เขาจิวรเปียก สามเณรเห็นว่าท่านเป็นผู้อดทนต่อโอวาท จึงเชิญท่านมาแล้วอธิบายธรรมมีเนื้อหาว่า ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง มีช่องอยู่ ๖ ช่องในช่องเหล่านั้น เขี่ยเข้าไปภายในโดยช่อง ๆ หนึ่ง บุคคลประสงค์จะจับมัน จึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้ ทำลายช่องที่ ๖ แล้ว จึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเองบรรดาทวารทั้งหก แม้ท่านจงปิดทวารทั้ง ๕ อย่างนั้นแล้ว จงเริ่มตั้งกรรมนี้ไว้ใมนโมทวาร ด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ความแจ่มแจ้งได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต จุการลูกโพล่งขึ้นแห่งดวงประทีปฉะนั้นจากนั้นท่านโปลิตะเถระจึงยังลงในกรชากยปรารภสมณะธรรม พระพุทธเจ้าได้ทอดพระเนตรด้วยทิพยจักขุแล้วดำริว่า ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา การที่เธอตั้งตนไว้ด้วยประการนั้นย่อมสมควร และทรงประพันธ์คาถาต่อไปว่า ปัญญา ย่อมเกิดเพราะการประกอบแลความสิ้นไปแห่งปัญญาเพราะการไม่ประกอบบัณฑิตรู้ทางสองแพร่งแห่งความเจริญและความเสื่อมนี้แล้ว พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้นได้

จากเรื่องของท่านโปลิตะเถระได้แสดงถึงความสำคัญของธรรมดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าคุณธรรมของท่านโปลิตะเถระก่อนที่จะบรรลุธรรม เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญ เพราะเหตุที่ท่านมีธรรมคือปัญญาที่ได้จากการฟัง และไม่มีทิฏฐิมานะถือตัว แต่ถือธรรมเป็นใหญ่ ท่านมีความข่มใจและพิจารณาตามสิ่งที่ถูก จึงทำให้ท่านสัมฤทธิ์ผลที่ได้ปรารถนาเอาไว้ได้

ค. ชาติ^{๑๔}[ขันติ] คือเหตุที่ให้ได้โลกิยะทรัพย์ และโลกุตตรทรัพย์ ก็คือความเพียรที่ถึงความพากเพียร^{๑๕}กล่าวคือ ความเพียร เข้มแข็งมั่นคง ความหนักแน่น ความอดทน ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักอกเบาใจ เพื่อบรรลุจุดหมาย รวบรวมถึงปัญญาดำ^{๑๖}เหมือนความตอนหนึ่งของพระมหาชนก ในเรื่องมหาชนกชาดกดังต่อไปนี้

เรื่องของพระมหาชนกที่แสดงความเพียรให้ถึงความพากเพียรในความหมายขันติเอาไว้ว่า พระมหาชนกนั้นเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอริยฐานกซึ่งครองราชสมบัติอยู่ในกรุงมิลินา ต่อมาได้ถูกพระโปลชนกพระอนุชาของพระเจ้าอริยฐานกแย่งราชสมบัติไป จึงทำให้พระมารดาของพระมหาชนกต้องหนีออกจากกรุงมิลินาไปนครกาลจัมปาละ ต่อมาพระนางก็ประสูติพระโอรสที่มีวรรณะดังทอง ทรงขนานนามพระโอรสว่าพระมหาชนก พระกุมารได้เรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวงสำเร็จภายในพระชนม์ได้ ๑๖ ปี ต่อมาพระองค์ทรงดำริว่าจักทวงเอาราชสมบัติคืน จึงลาพระมารดาออกเรือไป ระหว่างการเดินทางนั้นเกิดคลื่นลมแรงซัดเรือจนแตกและจมลง ส่วนพระมหาชนกทรงทราบว่าเรือจะจม พระองค์จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนยใสเสวยจนเต็มท้อง และขบฟ้านุ่งสองผืนด้วยน้ำมัน เมื่อเรือจมลงพระองค์ก็ทรงว่ายน้ำอยู่ถึง ๗ วันพระองค์ทรงสังเกตว่าในวันนั้นเป็นวันอุโบสถ พระองค์ก็ได้ทรงสมาทานอุโบสถศีลในกลางทะเลนั้นด้วย ต่อมาเทพธิดาชื่อ นางมณีเมขลา ผู้ซึ่งดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลายที่มีคุณ มาพบพระมหาชนกจึงได้ลองพระมหาชนกว่า เมื่อแลไม่เห็นฝั่ง เหตุไรจึงยังคงอุตสาหพยายามเพียรว่ายอยู่ พระมหาชนกจึงทรงแสดงให้เห็นปฏิปทาแห่งโลกและอานิสงค์แห่งความเพียร ที่ทำให้บุรุษนั้นตั้งอยู่ในความสุข ถึงจะมองไม่เห็นฝั่งก็ต้องพยายามว่ายอยู่นั้น เมื่อเทพธิดาได้สดับวาจาอันมั่นคงของพระมหาสัตว์ จึงสรรเสริญพระมหาชนกเพราะความพยายามโดยธรรม จากนั้นจึงช่วยพระมหาชนกให้ไปสู่มิลินา นคร ซึ่งเป็นช่วงเวลา que พระเจ้าโปลชนกราชได้เสด็จสวรรคตลง ต่อมาเสนาอำมาตย์และปุโรหิตจึงได้แสวงหาผู้มีบารมีเพื่อมาครองราชย์ต่อไป เมื่อได้พบกับพระมหาชนก ปุโรหิตได้เห็นพระบาทแห่งพระมหาสัตว์และตรวจดูลักษณะแล้วจึงได้เชิญพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงความสำคัญของขันติ คือความเพียรที่ถึงความพากเพียร โดยใจความตอนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความอดทนต่อความลำบากตรากตรำในความเพียร (แม้เรือจะแตกก็ไม่ใช่อุปสรรคต่อความเพียรของท่าน) ความเข้มแข็งมั่นคงไม่โน้มเอียงไปตามอารมณ์ดำรงมั่นอยู่

^{๑๔} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐-๑๕๑/๕๔๕.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๗๒-๔๗๓.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

ในภาวะปกติที่มีปัญหาประกอบด้วยซึ่งผลที่สุดแล้วพระองค์ก็ได้ครองราชสมบัติตามที่ไดตั้ง
ปณิธานเอาไว้

ง. จาคะ คือ เหตุให้ผูกมิตรสหายไว้ได้ ในอรรถกถากล่าวว่า ผู้ให้ยอมผูกไมตรีไว้ได้
กล่าวคือ การสละ การเสียสละ การให้หรือยอมให้หรือปล่อยสละวาง ที่จะทำให้หมดความยึดติด
ถือมั่นตัวตน การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจหรือสละกิเลส ดังตัวอย่างสองเรื่องที่ได้นำมา
เสนอดังต่อไปนี้

ในเรื่องของมัจฉาทนชาดก ได้กล่าวถึงความสำคัญในการให้ทานที่ทำให้ผูกมิตรไว้
ดังนี้ คือมีพี่น้องในตระกูลพ่อค้าตระกูลหนึ่งในเมืองพาราณสีได้ตกลงกันเดินทางไปสะสงับัญชิ
การค้าที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งได้เงินพันหนึ่งแล้วก็เดินทางกลับมานั่งกินข้าวห่อหรือเรือข้ามฟากที่ริมฝั่ง
แม่น้ำคงคา หลังจากกินข้าวเสร็จแล้วผู้เป็นพี่ได้ให้อาหารที่เหลือแก่ปลาในแม่น้ำแล้วอุทิศส่วนบุญ
กุศลให้สรรพสัตว์รวมถึงเทวดาที่แม่น้ำนั้นด้วย เทวดาพออนุมโชนารับส่วนบุญเท่านั้นก็เป็นผู้
บริบูรณ์ด้วยลาภยศอันเป็นทิพย์ส่วนน้องชายของเขามีนิสัยเป็นหัวขโมยมาตั้งแต่เด็กนั่งคิดวางแผน
ลักเอาทรัพย์จิ้งห่อก่อนขึ้นห่อหนึ่งขนาดเท่ากับห่อเงินนั้น เมื่อเรือข้ามฟากมาถึงเขาก็ถือถุง
สองถุงขึ้นเรือไปก่อนเมื่อเรือไปถึงกลางแม่น้ำเขาก็ทำให้เรือโคลงเคลงทำที่เป็นเสียหลัก โยนถุง
หนึ่งลงน้ำไปพร้อมกับพูดขึ้นว่าถุงห่อเงินตกน้ำไปแล้ว ส่วนพี่ชายทราบความแล้วได้ตอบว่าเมื่อมัน
ตกน้ำไปแล้วก็ช่างมัน เทวดาประจำแม่น้ำคงคาเห็นเหตุการณ์นั้นตลอดจึงบันดาลให้ปลาปากกว้าง
ตัวหนึ่งมากลืนกินถุงเงินนั้นไปฝ่ายน้องชายเมื่อกลับถึงบ้านแล้วก็รีบแก้ถุงเงินอีกถุงหนึ่งออกดูด้วย
ความแต่พอแก้ห่อดูกลับเป็นถุงห่อก่อนหินจึงได้แต่นั่งคร่ำครวญเสียใจอยู่คนเดียวที่หลงทิ้งถุงห่อ
เงินลงน้ำไป หลายวันต่อมา พวกชาวประมงไปหาปลาจับได้ปลาปากกว้างตัวนั้นจึงเที่ยวเดินขาย
ปลาอยู่ ว่าแล้วจึงได้ขายปลานั้นแก่ชายผู้พี่ ต่อมาเขาจึงมอบปลานั้นให้ภรรยาเพื่อปรุงอาหารพอ
ภรรยาผ่าท้องปลาก็พบถุงเงินเมื่อชายผู้พี่เปิดดูเห็นตราประทับห่อของตนก็จำได้ จึงนั่งคิดแปลกใจ
อยู่ ขณะนั้นเทวดาได้ปรากฏร่างยืนอยู่ในอากาศพูดว่าเราเป็นเทวดาประจำแม่น้ำคงคา ท่านให้
อาหารปลาวันนั้นแล้วอุทิศส่วนบุญแก่เราเราจึงขอมอบทรัพย์คืนแก่ท่าน ชายผู้พี่ได้รับถุงเงินคืน
เพราะการแบ่งปันอาหารและบุญให้แก่เทวดา ซึ่งเป็นตัวอย่างของจาคะ คือ ผู้ให้ยอมผูกมิตรสหาย
ไว้ได้

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงถึงความเสียสละครั้งยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า ในทศชาติ
ชาดก คือเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายที่พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีครั้งยิ่งใหญ่
ในการเสียสละส่วนพระองค์ เพื่อสร้างประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่มวลมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย
โดยในเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงพระเวสสันดรซึ่งเป็นโอรสของพระนางผุสดี พระมเหสีของพระเจ้า
กรุงสัณยชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีคือการบริจาคทานมีเรื่องเล่าถึงพระเวสสันดร

ผู้ใจดีบริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประทานช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองแก่พราหมณ์ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้หายฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศ พระราชบิดาจึงจำพระทัยเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยพระโอรสธิดาได้ตามเสด็จไปด้วยเมื่อชูชกไปของสองกุมาร ก็ประทานอีกภายหลังพระเจ้าศุขชัยพระราชบิดาทรงไถ่สองกุมาร และเสด็จไปประทับกลับกรุง เรื่องพระเวสสันดรนี้แสดงการเสียสละส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่คือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันจะเป็นทางให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมซึ่งคุณวิเศษในด้านหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือทรงเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๑}

๒.๒ ความสำคัญของศีลกับฆราวาสธรรม

ศีล แปลว่า ปกติสงบเย็น ศีลในทางปฏิบัติ หมายถึง การงดเว้นจากการประพฤติดีทางกายและวาจา การควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยงดงาม ให้ปราศจากความมัวหมอง ไม่ให้ผิดปกติธรรมดา กล่าวคือการไม่ทำผิดไม่พูดผิดนั่นเองจัดเป็นศีล ศีลเป็นเหตุให้คนอยู่กันเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักขโมยของกันและกัน เป็นต้น ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม และจัดเป็นบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า สิลมัย บุญที่เกิดจากการรักษาศีล คือเมื่อรักษาศีลก็ชื่อว่าได้ทำบุญ^{๑๒}

คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสะท้อนให้เห็นเจตนาของพระพุทธศาสนา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีลเพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของชุมชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อย และเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของชุมชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของชุมชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรณียกิจที่พึงทำยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับถือของพวกตน หรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ของชุมชนนั้น ตลอดจนเกื้อกูลแก่การที่ชุมชนนั้นจะเผยแพร่อุดมการณ์ กิจการ และประโยชน์สุขความดีงามของตนให้แก่ขยายกว้างขวางออกไป ศีลพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด ก็คือ การ

^{๑๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๑๕.

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ อธิบายศัพท์และแปลความหมายคำวัดที่ชาวพุทธควรรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบวรธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖๖.

ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมสติของตน
 สติขั้นต้นสุดนี้ นิยมเรียกกันว่า สติ ๕

สติมี ๒ ระดับ หนึ่ง ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรม หรือระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็น
 ข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดง และบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความ
 ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาสติละเมียดสติ ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดา
 ของเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น สองระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัย หรือระดับที่เป็นวินัย
 คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้นไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมายของหมู่
 คณะสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่ง
 หมายของหมู่คณะหรือชนโดยเฉพาะ ผู้ที่ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้มีความผิดตาม
 อาณาของหมู่ ช้อนเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง เพิ่มจากอกุศลเจตนาที่ได้รับผลตามกฎแห่งกรรมของ
 ธรรมชาติ เมื่อพิจารณาตามหลักนี้ จะเห็นได้ว่า สังคมวงกว้างคือหมู่มนุษย์ทั้งหมด มีสภาพต่างกัน
 ไปทั้งโดยกาลและเทศะ ตกอยู่ใต้อิทธิพลของภาวะเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง
 เป็นต้น สำหรับมนุษย์ทั่วไป พระพุทธศาสนาจึงแนะนำสั่งสอนให้เสนอหลักธรรมที่นิยมเรียกกันว่า
 สติ ๕ ไว้เป็นข้อกำหนดอย่างต่ำหรือหลักความประพฤติอย่างน้อยที่สุดในระดับสติ เลยจากนั้นขึ้น
 ไป ก็มี สติในกรรมบถ คืออกุศลกรรมบถ ๑ ข้อต้น หรือสติที่เป็นองค์แห่งมรรค ได้แก่ สัมมาวาจา
 สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นหลักของศีลอย่างกว้าง ๆ ศีลอย่างนี้พระพุทธเจ้าทรงสอน
 ตามฐานะที่มันเป็นธรรม คือ คำแนะนำหรือหลักความประพฤติ ซึ่งผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติย่อม
 ก่อให้เกิดผลดีหรือผลร้ายไปตามกฎแห่งธรรมดา ถ้าคนผู้ใดเห็นชอบว่าตนควรประพฤติตามคำสอน
 ของพระพุทธเจ้า ก็ยกเอาข้อธรรมขึ้นศีลเหล่านั้นมาเป็นข้อปฏิบัติตน เพียรพยายามตั้งใจทำตามนั้น
 ถือกันว่า ถ้าเขาปฏิบัติได้แม้เพียงสติ ๕ ก็สมควรแก่การเรียกว่าเป็นชาวพุทธ พุทธอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้า
 คนผู้ใดต้องการเป็นชาวพุทธ พระพุทธศาสนาก็กำหนดเงื่อนไขให้เขารับเอาข้อธรรมอย่างน้อย ๕
 ข้อนั้นไปถือปฏิบัติศีล คือระเบียบความประพฤติ หรือถ้าจะพูดให้เต็มความหมายแท้จริง คือระเบียบ
 ความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายวาจา ตลอดจนทำมาหาเลี้ยง
 ชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจ
 ต่าง ๆ ที่เป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดหมายอันดีงาม ซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้น
 โดยทั่วไป ระเบียบความประพฤตินี้ จะมีลักษณะเป็นการปิดกั้นโอกาสที่จำทำความชั่ว และส่งเสริม
 โอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายวาจาที่ดีงาม กับ
 สภาพแวดล้อม อันจะเป็นผลเอื้ออำนวยแก่การดำรงอยู่ทั้งของตนและชุมชน หรือสังคมของตน
 และเอื้ออำนวยแก่การทำกิจต่าง ๆ ที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พร้อมกันนั้น ก็เป็นการฝึกอบรมชีวิตด้านกายและ
 วาจาของบุคคล ให้มีความพร้อมยิ่งขึ้น ในอันที่จะแสวงผลที่จะทำกิจเช่นนั้นด้วย เฉพาะอย่างยิ่ง เน้น

ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม คือการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในสภาพที่เกื้อกูลเช่นนั้น สมาชิกแต่ละคนนอกจากจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีแล้ว ยังมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งที่ดีงามหรือเข้าถึงสิ่งที่มีคุณค่าสูงขึ้นไปอีกด้วย^{๑๕}

สำหรับสังคมมนุษย์ในวงกว้าง ระเบียบความประพฤติขั้นต้นอย่างน้อยที่สุด หรือศีลขั้นพื้นฐานที่จะสร้างสภาพเกื้อกูลให้เกิดขึ้น ก็คือหลักที่เรียกว่าศีล ๕ ซึ่งมีสาระสำคัญได้แก่การไม่ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของกันและกัน การไม่ใช้วาจาละเมิดความจริงเพราะเห็นแก่ตนและมุ่งทำลายผู้อื่นและการไม่ยอมทำลายสติสัมปชัญญะหรือความสำนึกผิดชอบชั่วดีของตน ด้วยการตกไปอำนาจของสิ่งเสพติด ส่วนระเบียบความประพฤติที่ซับซ้อนไปกว่านี้ ย่อมรวมไปถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติปลีกย่อยต่าง ๆ ที่วางไว้เพื่อความเรียบร้อยดีงาม และเพื่อให้เกิดสภาพการดำรงชีวิตอันเกื้อกูลแก่การที่จะเข้าถึงจุดหมายเฉพาะของชุมชนนั้น สังคมนั้นหรือระบบการนั้น ๆ ศีลจึงมีความเข้มงวดกวดขัน เกร่งกรีด หยาบ ประณีต และรายละเอียดต่าง ๆ กัน ดังมีศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เป็นตัวอย่าง เมื่อว่าโดยสรุป ศีลตามความหมายของพระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญ คือ

๑) ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่ดีเกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๒) ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตน ๆ โดยสะดวก

๓) ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรณิการ แสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่ดีเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป

แม้ว่าจะมีศีลที่สูงกว่าศีล ๕ อีกหลายระดับหลายประเภท แต่ศีลหรือระเบียบความประพฤติทุกอย่าง ซึ่งเป็นที่ต้องการในการปฏิบัติธรรม ดังที่เรียกว่า ศีลซึ่งอริยชนชั้นหมั่น ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกันหมด คือ เป็นศีลที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักการ ไม่เหลวไปเพราะค้นหาที่มุ่งแสวงหาอิฏฐารมณ์เป็นผลตอบแทน หรือเพราะทิฐิที่นำเอาความยึดถือเกี่ยวกับตัวตน ปิดบังวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของศีล ปฏิบัติโดยเข้าใจความมุ่งหมาย มิใช่สักว่ายึดถือ ทำตาม ๆ กัน

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๑-๔๓๒.

ไปโดยมมกาย สำหรับชาวบ้านทั่วไปเมื่อปฏิบัติถูกต้องอย่างนี้แล้ว แม้เพียงศีล ๕ ก็เป็นปฏิปทาของพระโสดาบัน

ศีลยังเป็นธรรม คือธรรมขั้นศีล ศีลธรรมหมายถึงศีลและธรรม ศีลคือการเว้นชั่วหรือเว้นจากข้อห้าม ธรรมคือความประพฤติ หรือคำแนะนำสั่งสอนให้ทำความดี ตามหลักที่แท้ของพระพุทธศาสนาธรรมภาคปฏิบัติทั้งหมดคือ ไตรสิกขา แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญาล้วนเป็นธรรมทั้งสิ้น จึงมีธรรมขั้นศีล ธรรมขั้นสมาธิ และธรรมขั้นปัญญา^{๒๐}

ศีล^{๒๑} คนมีศีลธรรม หรือมนุษยธรรม ที่เรียกว่าเป็นอารยชน มีธรรมมีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ คือกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ ทางกาย ๓ คือละเว้นการฆ่า การสังหาร การเบียดเบียนละเว้นการแย่งชิงลักขโมย ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดของรักของหวงแหนของผู้อื่น ทางวาจา ๔ คือละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเลวร้าย ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ ทางใจ ๓ คือไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว ธรรมดังกล่าวเรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ (ทางทำกรรมดี) หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก ศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นจากการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อ

ทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมศุมิจฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกามไม่ประทุษร้ายต่อขอรักของ

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๕๒.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗

หวางแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเจ้าให้สับสน

๔. เว้นจากมธุสาพาที ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวงไม่ประทุษร้ายเขา หรือ ประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมาถึงเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความ ประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้ คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม^{๒๒}

พระพุทธเจ้าได้วางหลักธรรมของศีล ๕ ไว้เหมาะสม ซึ่งหากมรवासหรือบุคคล ทั่วไปนั้นทำให้ตนประพฤติตามหลักของศีล ๕ นั้นชีวิตจะประสบความสุขความเจริญในการดำเนิน ชีวิตทั้งในการทำงาน ครอบครัวและการดำเนินชีวิต การนำหลักของศีล ๕ มาเป็นแนวพื้นฐานในการ ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้อง ดังามนั้นจะทำให้พบความสุข โดยหากจะกล่าวว่าการประยุกต์ หลักธรรมคุณธรรม ๔ ของมรवासธรรมนั้นที่ประกอบด้วย สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ยังเป็นรากฐาน ของความดีอื่น ๆ อีกมากมาย ผู้ครองเรือนที่เหมาะสมจะเป็นบุคคลที่มีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ชีวิตที่มีศีลมีธรรมจะเป็นชีวิตที่มีความสุขความเจริญตั้งแต่ตนเองครองครัวและสังคม

๒.๓ ประโยชน์ของมรवासธรรม

หลักมรवासธรรม ๔ นี้ จะสอนให้คนเรารู้จักการดำเนินชีวิตทางโลกอย่างผู้ประสบ ความสำเร็จ และมีความสำคัญต่อการสร้างตัวของมรवासมาก^{๒๓}

๑. สัจจะ ทำให้เป็นคนมีความรับผิดชอบ เป็นคนหนักแน่นมั่นคง ชีวิตและหน้าที่การ งานมีความสุขกายใจก้าวหน้า มีคนเคารพยกย่อง มีคนเชื่อถือและเกรงใจ มีคนรักใคร่นิยม พบเจอกับรัก แท้ มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น การขาดสัจจะ

๒. ทมะ ทำให้เป็นคนรักการฝึกฝนตนเอง มีความสามารถในการทำงาน ไม่มีศัตรู ไม่ มีความแค้นกับใคร สามารถยับยั้งตนเองไม่ให้หลงไปทำผิด หรือหลงไปในทางที่ผิดได้ สามารถตั้ง ตัวได้ มีสมองดี มีปัญญาเป็นเลิศ มีใจที่สงบสุขเพราะควบคุมอารมณ์ได้ เป็นต้น

^{๒๒} คุราละเถยคใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โนเบิล พรินต์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๗-๓๑.

^{๒๓} ร.ธรรมรักษ์, **หลักมรवासธรรม ๔ ปฏิบัติตนได้ดี สมหวังในรักดังตั้งใจ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.torthammarak.com/modules/smartsection/item.php?itemid=171> [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘].

๓. ขันติ ทำให้อดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ ได้ ทำงานได้ดี เป็นที่พึ่งและหลักในครอบครัวได้ เป็นที่พึ่งให้คนอื่นที่เดือดร้อนได้ ทำให้ไม่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับคนอื่น ไม่หลงผิดไปทำความชั่ว และทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวังได้ เป็นต้น

๔. จาคะ อานิสงส์ของการมีจาคะ ได้แก่ ทำให้มีอารมณ์ผ่องใสติดตัว มีนิสัยเสียสละแก่ผู้อื่น รักผู้อื่นเหมือนรักตนเอง ทำให้ตนเองปลอดภัย คนอื่นนับหน้าถือตา ครอบครัวและสังคมเป็นสุข มีเพื่อนดีๆ รอบตัว จิตใจมีความสุข ช่วยชำระล้างจิตใจที่สกปรกเห็นแก่ตัว ทำให้คนรักรักเรามากขึ้น เป็นต้น^{๒๔}

สรุปแล้ว หลักการมีพรวาสนธรรม ๔ จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว หลักคุณธรรมนี้จะเหนี่ยวนำให้มีคนรัก มีเมตตา ทำให้สมหวังในความรักและคู่ครองได้ โดยรวมคือเมื่อมีสัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อมีทมะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อมีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่พึงใจไว้ และเมื่อมีจาคะย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัคพรพรคพวกที่ดีในสังคม เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๒๕} ได้กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานพระบรมราโชวาทเรื่อง “คุณธรรม๔ประการ” แก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสกรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ๒๐๐ปีในปี พ.ศ.๒๕๒๕ เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตซึ่งตรงกับหลัก“พรวาสนธรรม”หรือธรรมสำหรับผู้ครองเรือนในทางพระพุทธศาสนาได้แก่๑. การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม๒. การรู้จักข่มใจตนเองฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดี๓. การอดทนอดกลั้นที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด๔. การรู้จักละวางความชั่วความทุจริตและรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ธ.ธรรมรักษ์, หลักพรวาสนธรรม ๔ ปฏิบัติตนได้ดี สมหวังในรักดังตั้งใจ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.torthammarak.com/modules/smartsection/item.php?itemid=171> [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘].

^{๒๕} คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, การเสริมสร้างวินัย, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

นอกจากนี้ ประครอง พงษ์ชนะ^{๒๖} กล่าวถึงประโยชน์ของฌราวาสธรรมไว้ ดังนี้

๑. การปฏิบัติตนตามฌราวาสธรรมด้วยการมีสัจจะจะทำให้บุคคลมีคุณค่าผู้อื่นให้ความเคารพนับถือว่าเป็นผู้มีความจริงใจรักษาคาสัตย์มีความมั่นคงหนักแน่นไม่โลเลผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในสัจจะย่อมสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างได้ผลและจะสร้างความผาสุกเป็นปึกแผ่นให้กับครอบครัว

๒. การปฏิบัติตนตามฌราวาสธรรมด้วยการมีทมะจะทำให้อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นทั้งในครอบครัวและในสังคมได้อย่างเป็นสุขปราศจากข้อพิพาทบาดหมางผู้ที่มี ทมะย่อมมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าไม่ค่อยมีข้อบกพร่องและย่อมหลีกเลี่ยงพ้นจากบาปบุญได้

๓. การปฏิบัติตนตามฌราวาสธรรมด้วยการมีขันติจะทำให้สามารถหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมเพราะมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคงมีความอดทนอดกลั้นไม่หลงมัวเมาไปกับสิ่งเข้ายวนต่าง ๆ คุณธรรมข้อนี้ทำให้สามารถสร้างฐานะและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

๔. การปฏิบัติตนตามฌราวาสธรรมด้วยการมีจาคะจะทำให้สังคมมีความสุขเจริญก้าวหน้ามีความเป็นระเบียบเรียบร้อยปราศจากการเอารัดเอาเปรียบแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันทุกคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีอย่างมีความสุขพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสรุปฌราวาสธรรม๔แล้วนำมาพระราชทานให้กับปวงชนชาวไทยไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจดังนี้

๔.๑ การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

๔.๒ การรู้จักข่มใจตนเองฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น

๔.๓ การอดทนอดกลั้นและอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

๔.๔ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อส่วนรวม

สรุปได้ว่าสัจจะหมายถึงความจริงใจต่อคนอื่นเชื้อสัจย์ต่อกันรวมถึงการเชื้อสัจย์สุจริตทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทมะหมายถึงการฝึกฝนข่มใจตนเองให้อยู่ภายในอำนาจของคุณธรรมซึ่งหมายถึงเอาการฝึกอบรมใจตนเองขึ้นตีหมายถึงการรู้จักอดทนอดกลั้นและอดออมอันหมายถึงเอาการอดทนต่อ

^{๒๖} ประครอง พงษ์ชนะ, “การบริหารงานบุคคลตามหลักฌราวาสธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ก-ข.

สิ่งที่มากระทบจิตใจและกายจากภายนอกจะหมายถึงการเสียสละแบ่งปันช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากขาดแคลนไม่ว่าจะเป็นกำลังกายกำลังทุนกำลังสติปัญญาเพื่อความสุขของผู้อื่น

หลักฃรราวาสธรรมสำหรับครองเรือนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่จะทำให้ ฃรราวาสหรือบุคคลทั่วไปที่ดำเนินชีวิตประสบความสุข โดยจะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ วิธีชีวิตของบุคคลทั่วไปควรดำเนินไปด้วยหลักของศีลธรรมซึ่งเป็นหลักหรือแนวประพฤติปฏิบัติ โดยเน้นให้ประพฤติในสิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ ศีล ๕ เป็นกฎเกณฑ์ในของสังคมระดับต้นในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคมให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุข ไร่ว่างใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนกัน ซึ่งสมาชิกในสังคมหากมีศีลและใช้หลักฃรราวาสธรรม ๔ เป็นธรรมสำหรับผู้ครองเรือน หรือหลักปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป หรือผู้ที่อยู่ครองคู่เป็นสามีภรรยา ประกอบด้วยสัจจะมีความจริงใจต่อกัน ทมะมีการระงับอารมณ์ข่มใจได้ ขันติมีการอดทนกันได้ และจาละมีการเสียสละแก่กัน ฃรราวาสธรรมเป็นธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญและความสงบเย็นแก่ผู้ปฏิบัติตาม เป็นธรรมที่จะนำพาครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข นำพาให้ชีวิตการครองเรือนเป็นไปด้วยความราบรื่น อยู่กันยืดยาวตลอดไป โดยไม่แตกร้าง ไม่เกิดกินแหนงระแวงกัน